

ΑΡΧΑΪΚΗ ΚΕΦΑΛΗ ΕΚ ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ

(Πί ν. 51 - 53, Σχέδ. 1)

Εἰς παλαιὰ καὶ ἀγνώστου προελεύσεως ἀποκτῆματα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀνήκει ἡ εἰκονιζομένη ἐνταῦθα (Πί ν. 51-53) ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ (Σχ έ δ. 1) (Ἀριθ. Εὐρ. 4509)¹.

Ἡ ἐκ ναξίου μαρμάρου κεφαλὴ ἔχει μέγιστον σφζόμενον ὕψος 0,33 μ. ἔμπροσθεν καὶ 0,35 μ. ὀπίσθεν. Ὑψος προσώπου 0,21 μ. ἀπὸ τῆς σιαγόνος μέχρι τοῦ κεντρικοῦ σημείου τῆς ἐκφύσεως τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς καὶ 0,28 μ. μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς. Πλάτος, κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς γωνίας (κανθοῦς) τῶν ὀφθαλμῶν, 0,108 μ. περίπου (ἡ μεγάλη φθορὰ τοῦ λίθου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο (Πί ν. 53β) δὲν ἐπιτρέπει ἀκριβῆ μέτρησιν), κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς 0,042 μ².

Ἡ ρίς, τὰ χεῖλη, ἡ σιαγών, τὰ ὄτα, ὡς καὶ ἡ κόμη δεξιὰ, ἀριστερὰ καὶ κάτω τῶν ὤτων, εἶναι ἀποκεκρουμένα.

Ἡ ἐπιδερμὶς, ἐλάχιστα σφζομένη παρὰ τὰ ὄτα καὶ τὸν λαιμὸν (ὅπου δηλ. ἦτο ὀλιγωτερον ἐκτεθειμένη), ἔχει διαβρωθῆ εἰς τὸ μέτωπον, τὰς παρειάς καὶ εἰς μέρος τοῦ λαιμοῦ.

Ὡσαύτως, ἐκτὸς τῶν μικρῶν φθορῶν ὡς προεκάλεσεν ἡ σκαπάνη ἢ τὸ ἄροτρον (λευκαὶ εἰς τοὺς Πί ν. 51α καὶ 52β), ἀποτετριμμένη εἶναι παλαιόθεν ἡ κόμη εἰς τὸ ὀπίσθεν μέρος τοῦ κρανίου, ὡς καὶ ἄνω τοῦ μετώπου, εἰς τρόπον ὥστε μόλις διακρίνονται αἱ ἀπολήξεις τῆς ἀδρομερῶς εἰργασμένης γραμμοειδοῦς κόμης. Καλύτερον σφζεται αὕτη εἰς τὸ ἄνω μέρος, ἰδίως δὲ παρὰ τοὺς κροτάφους. Συνεπεία τῆς ἀποτριβῆς τῆς ἐπιφανείας εἶναι ἀβέβαιον ἂν ἡ ταινία τῆς κόμης, ἐκτεινομένη ὀπίσθεν ἐκ τοῦ ἐνὸς ὠτὸς εἰς τὸ ἕτερον, ἀνήρχετο καὶ ὑπὲρ τὸ μέτωπον.

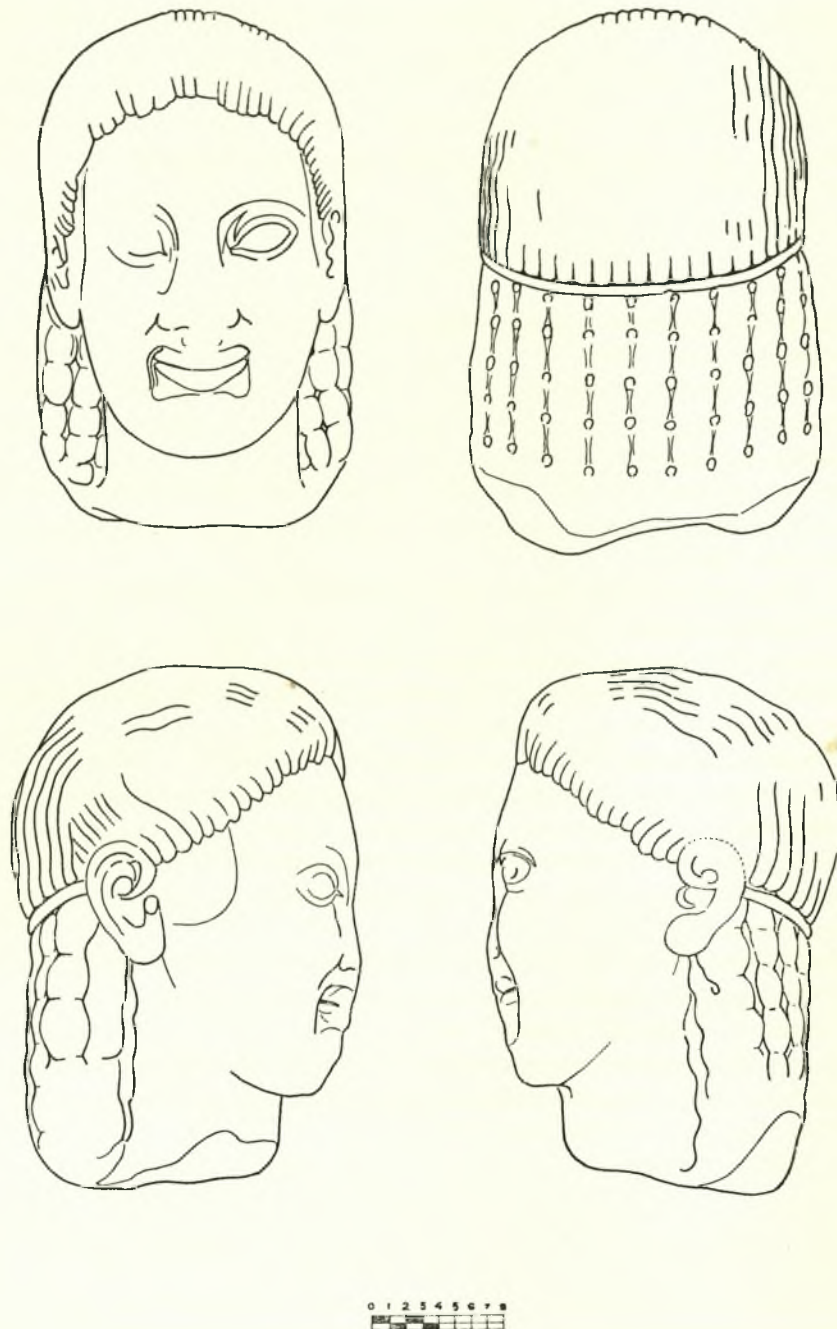
Ἡ κόμη ἀπολήγει ὑπὲρ τὸ ὑψηλὸν μέτωπον εἰς ἔνδεκα τετράδας βοστρυχίσκων (Πί ν. 51α καὶ 52) ἀνὰ πέντε εἰς ἕκαστον ἡμισυ καὶ μίαν εἰς τὸ κέντρον.

Μίαν ἰδέαν τοῦ εἶδους τῆς κόμης εἰς τὸ ἄνωθεν τοῦ μετώπου τμήμα, σχηματίζομεν ἐκ τῆς ἀναλόγου διαμορφώσεως τῆς κόμης π.χ. εἰς τὸν Κοῦρον τῆς Βολομάνδρας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς αὐτόν, ἕκαστον σύστημα ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς βοστρυχίσκους³.

1. Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Χρήστος Καροῦζος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζω τὰς θερμότερας εὐχαριστίας μου διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς κεφαλῆς πρὸς δημοσίευσιν, ὡς καὶ διὰ τὰς πολυτίμους ὑποδείξεις του, νομίζει ὅτι αὕτη μετεφέρθη πρὸ ἑτῶν ἐκ Μεγάρων.

2. Παραθέτομεν καὶ μερικὰς ἄλλας μετρήσεις: πλάτος στόματος 0,061 μ. Ὑψος τῆς κόμης ἀπὸ τοῦ κέντρου μέχρι τῆς κορυφῆς 0,073 μ. Ἐκ τοῦ κεντρικοῦ σημείου ἐκφύσεως τῆς κόμης μέχρι τοῦ κέντρου τῶν ὀφθαλμῶν 0,082 μ. Ἐκ τοῦ μέσου τῆς συνδεούσης τὰ κέντρα τῶν ὀφθαλμῶν ὀριζοντίως μέχρι τοῦ μέσου τῆς ὀριζοντίας τῶν χειλέων (καθέτως) 0,08 μ. Ἐκ τῶν χειλέων μέχρι τοῦ πάγωνος κατὰ τὸ κέντρον 0,057 μ. Ὑψος ὠτων, τοῦ δεξιοῦ 0,08 μ., τοῦ ἀριστεροῦ 0,077 μ. (τὸ ἀριστερὸν εἶναι πλατύτερον περὶ τὰ 0,003 μ.).

3. E. Buschor, Frühgriech. Jünglinge εἰκ. 62-63. G. Richter, Kouroi² εἰκ. 213-216.

Σχεδ. 1. Τέσσερες όψεις τής άρχαϊκής κεφαλής του Έθν. Μουσ. άρ. 4509 (Σχέδ. Ά. Παπαηλιοπούλου)

Οί πλόκαμοι τῆς ὀπισθεν μεταξὺ τῶν ὄτων καταπιπτούσης κόμης φαίνονται, παρὰ τὴν φθοράν, διάφοροι κατὰ τὸ πάχος, π.χ. οἱ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς εἶναι περισσότερο στενοί, ἰδίως ὁ πρῶτος πρὸς τὸν λαιμὸν, ἐνῶ οἱ τῆς δεξιᾶς εἶναι πλατύτεροι, πρᾶγμα ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὴν στροφὴν τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς.

Ἐπίσης ἡ ταινία τῆς κόμης εἶναι χαμηλοτέρα κατὰ 0,02 μ. ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους καὶ ὠτός, ἢ εἰς τὸ δεξιόν, ὁμοίως ἔνεκα τῆς στροφῆς τῆς κεφαλῆς.

Εἴκοσι ἕξ ἑλαφρῶς κυματισταὶ χαρακταὶ γραμμαὶ μετροῦνται εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ κρανίου, ἐνῶ μόνον εἴκοσι τέσσαρες ἀπολήγουν εἰς τὴν ταινίαν.

Ἡ κόμη κάτωθι τῆς ταινίας (Πί ν. 53γ) γίνεται ἀστραγαλοειδῆς, χωριζομένη καθέτως μὲν εἰς ἕνδεκα, ὀριζοντίως δὲ εἰς ἕξ σειράς. Αὕτη φαίνεται ὅτι εἶναι ἀποτετριμμένη, διατηρουμένη καλύτερον εἰς τὰ πλάγια παρὰ εἰς τὸ κέντρον.

Γενικώτερον περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐπιφανείας, παρατηρητέον ὅτι τὸ διαβεβρωμένον τμήμα τοῦ προσώπου, ὡς καὶ τὸ ἀντίστοιχον τμήμα τοῦ λαιμοῦ, ἀπέκτησαν χροιάν σκοτεινότεραν ἢ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ προσώπου καὶ τῆς κεφαλῆς, τοῦτο δὲ ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ ἥτο ἐκτεθειμένον περισσότερο εἰς ὕδατα ρέοντα ἢ ἐλώδη, κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους.

Ἡ διάβρωσις, ἐκτεινομένη καὶ εἰς τὴν ἄνω τοῦ μετώπου κόμην, εἰς ἀμφοτέρω τὰ πτερύγια τῶν ὄτων καὶ τῶν παρ' αὐτὰ πλοκάμων, φαίνεται ἐπίσης φυσικὴ, ὡς ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιδράσεων. Τοιαῦτα διαβρώσεις παρατηροῦνται ὅταν μαρμάρηνα ἔργα εἶναι ἐκτεθειμένα εἰς χώρους ἐνθα ἐπικρατεῖ θαλασσία ὑγρασία, ὡς καὶ νότια ρεύματα⁴.

Ἡ διάβρωσις τόσον εἰς τὴν κόμην, ὅσον καὶ εἰς τὰ ὄτα ὑπῆρξεν ἑλαφρά, διότι σύμφωνα μὲ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς ἐποχῆς δὲν εἶχον μεγάλην ἔξαρσιν.

Οἱ ἀποκεκρουμένοι ὀφθαλμοί, ρίς, χεῖλη κλπ. δυσχεραίνουν πολὺ τὴν μελέτην καὶ τὴν πραγματικὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου, ἂν προσθέσωμεν μάλιστα εἰς ταῦτα καὶ τὴν ἄγνωστον προέλευσιν τούτου.

Καὶ τὸ νάξιον μάρμαρον εἶναι ἀβεβαία μᾶλλον ἔνδειξις, διότι τὸ μετεχειρίζοντο καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα.

Γενικῶς ἡ κεφαλὴ αὕτη παρουσιάζει ἀρκετάς ἀναλογίας πρὸς ἔργα ἀνήκοντα ἢ ἀναγόμενα εἰς τὸν νησιωτικὸν κύκλον. Εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐκ τῆς Πάρου Κούρου τοῦ Λούβρου⁵, ἔχομεν τὸν πλησιέστερον συγγενῆ τῆς ἡμετέρας, παρ' ὅλον ὅτι τὸ μέτωπον εἶναι περισσότερο χαμηλόν, ὡς καὶ ἀπαλόν εἰς τὰ περιγράμματα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὀρθογώνιον καὶ σκληρότερον τῆς ἡμετέρας. Ἄλλη διαφορὰ πρὸς τὸν Κούρον τῆς Πάρου εἶναι, ὅτι εἰς ἐκεῖνον οἱ μικροὶ βόστρυχοι ἐλίσσονται ἐκ τῶν ἄνω (ὑπὸ τὴν ταινίαν) πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ εἰς τὴν παρούσαν ἀποτελοῦν, ὡς ἐλέχθη, μικρὰ ἀκανόνιστα γωνιώδη συστήματα. Παρὰ ταῦτα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς ἰδίας οἰκογενείας νησιωτῶν καλλιτεχνῶν. Αἱ ὁμοιότητες εἶναι πολὺ σημαντικώτεραι τῶν διαφορῶν καὶ κατ' ἀνάγκην βαρύνουν περισσότερο, δικαιολογοῦσαι τὴν μεταξὺ τῶν δύο σύνδεσιν. Τὸ πάριον ἔργον ἀνήκει εἰς τὴν χρονολογικὴν ομάδα (Melos-group 555-540 π.Χ.), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ τάσις πρὸς τὸν χαμηλότερον λαιμὸν καὶ τὸ περισσότερο τετράγωνον τοῦ ὄλου προσώπου παρατηροῦνται γενικώτερον.

4. Οἱ γλύπται ὑποστηρίζουν τὴν ἄποψιν ταύτην καὶ ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τοῦ ναξίου μαρμάρου.

5. Πρβλ. Alscher 11/1 εἰκ. 31d. E. Buschor, Frühgriech. Jünglinge, εἰκ. 142-143. G. Richter, Kouroi², εἰκ. 356-358.

Ἐνταῦθα παρατηρητέον, ὅτι ὠρισμένα στοιχεῖα τῆς ἡμετέρας κεφαλῆς γεννοῦν τὴν σκέψιν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀνήκη εἰς Σφιγγα. Τοιαῦτα εἶναι, ἡ μικρὰ στροφή τῆς κεφαλῆς πρὸς δεξιὰ, τὸ ὀλίγον πλατύτερον τῆς ἀριστερᾶς παρεϊᾶς (0,005 μ.), ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ἀμυγδαλοειδὲς καὶ στενόμακρον τοῦ λοξῶς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ προσώπου κειμένου ὀφθαλμοῦ αὐτῆς.

Τὴν στροφήν καὶ ποιὰν τινα κλίσιν πρὸς τὰ κάτω βεβαιώνουν καὶ ἡ διάταξις τῶν ἐπὶ τῶν ὤμων πιπτόντων πλοκάμων, ὅσον ἐπιτρέπει νὰ κρίνωμεν ἢ διατήρησις αὐτῶν, ἢ ἀνάλογος μὲ τὴν διαφορὰν τῶν παρεϊῶν διαφορὰ εἰς τὰ ὦτα, ὁ χαμηλότερον τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ τοποθετούμενος δεξιός. Τέλος, καὶ ἡ ἀδρομερῆς ἐργασία τῆς κόμης τοῦ κρανίου, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦτο ὀρατὴ, δύνανται νὰ ἐνισχύσουν τὴν περὶ Σφιγγὸς ἄποψιν.

Καὶ εἰς ἄλλα παραδείγματα σφωζομένων Σφιγγῶν ἔχομεν, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρομοίαν εἰκόνα⁶.

Παρὰ ταῦτα ἡ ἐρμηνεία τῆς κεφαλῆς ὡς Σφιγγὸς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀσφαλῆς, διότι καὶ εἰς κεφαλᾶς Κούρων, αἵτινες ἐκφεύγουσι τοῦ καθαρῶς μετωπικοῦ ἄξονος, εἶναι φυσικὸν νὰ παρουσιάζωνται ἀνάλογα χαρακτηριστικά.

Ἐξεταστέον νῦν εἰς ποῖον ἐργαστηριακὸν κύκλον ἀνήκει ἡ δημοσιευομένη κεφαλὴ.

Ἐκ τῆς γενικῆς περιγραφῆς καὶ ἐκ τῆς παρακολουθήσεως ὠρισμένων λεπτομερειῶν αὐτῆς, φαίνεται ὅτι αὕτη εὐρίσκεται χρονολογικῶς πλησίον τῶν ἀκολούθων κεφαλῶν:

- 1) τοῦ εἰς Λοῦβρον Κούρου τῆς Πάρου⁷,
- 2) τῆς Δήλου⁸,
- 3) τῆς Αἰγίνης⁹,
- 4) τῆς Δήλου¹⁰,
- 5) τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (Ἀριθ. 4489)¹¹.

Εἰς τὴν δμάδα αὐτὴν τὰ κύρια χαρακτηριστικά εἶναι νησιωτικὴ προέλευσις, νησιωτικὸν μάρμαρον, γενικῶς μαλακὰ περιγράμματα τοῦ προσώπου, τὰ ὁποῖα ἀπέχουν τόσον τῶν χαλαρωτέρων ἄτινα χαρακτηρίζουν σαμιακὰ ἔργα, ὅσον καὶ τῶν ἀττικῶν, ἄτινα διακρίνονται διὰ τὴν στερεότητα καὶ τὴν κάπως διάφορον δομὴν.

Τὸ γενικὸν σχῆμα τοῦ προσώπου τείνει, βοηθοῦντος καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς κόμης, μᾶλλον πρὸς τὸ ὠσειδὲς, ἀλλὰ μὲ πεπλατυσμένην μᾶλλον τὴν κάτω γνάθον.

Ἐναλογίαν ἐπίσης μὲ τὴν δμάδα αὐτὴν παρουσιάζει ἡ μᾶλλον χαμηλὴ τοποθέτησις

6. Πρβλ. Σφιγξ ἐξ Αἰγίνης εἰς τὸ Ἐθν. Μουσεῖον, ἀριθ. 1939. Furtwängler, *Aegina*, σελ. 359, πίν. 82-83.

— Σφιγξ Θεμιστοκλείου τείχους, Ἐθν. Μουσεῖον ἀριθ. 2891. G. Richter, *Gravestones*², εἰκ. 54-57.

— Σφιγξ ἐκ Mariemont, G. Richter, *Gravestones* εἰκ. 62.

— Σφιγξ Βρεττανικοῦ Μουσεῖου ἰσως ἐξ Ἀκροπόλεως. G. Richter, *Gravestones*, εἰκ. 63. G. Richter, *Kouroi*², εἰκ. 226-227.

7. Βλ. ὑποσημ. 5.

8. W. Deonna, *Apollons archaiques*, εἰκ. 139-140.

9. Βλ. ὑποσημ. 5 καὶ E. Langlotz, *Frühgriechische Bildhauerschulen No 71*, σελ. 137, 2.

10. AM 60/61 (1935/6), πίν. 82-83.

11. BCH, 1963, σελ. 393 κ. ε. πίν. IX-XI.

τῶν ὠτων, ἡ μεγαλύτερα ἐκβάθυνσις τῶν γωνιῶν τοῦ στόματος, συνεχιζομένη καὶ ὑπὸ τὰ χεῖλη μέχρι τῆς σιαγόνος.

Ἔτερον, ἐπίσης κοινὸν στοιχεῖον, ὅσον δύναται νὰ κρίνη τις ἐκ τῶν φθορῶν τὰς ὁποίας ἔχει ἡ ἐνταῦθα ἐξεταζομένη κεφαλή, εἶναι τὸ σχῆμα τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἡ σχετικῶς πεπλατυσμένη ρίς (Πί ν. 51 καὶ 53β).

Ἴσως, ἐκτὸς τῶν μορφολογικῶν δύναται νὰ προσαχθῇ καὶ ἐν ἐξωτερικὸν στοιχεῖον, ἐνισχυτικὸν τῶν προηγουμένων, εἶναι δὲ τοῦτο καὶ ἡ ὁμοιότης εἰς τὴν διάβρωσιν τῆς ἐπιδερμίδος, ἡ ὁποία ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ὁμοίας συστάσεως τοῦ νησιωτικοῦ λίθου καὶ τῆς ἐπεξεργασίας αὐτοῦ.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι μέχρις ἑνὸς σημείου ἐπαρκῆ διὰ νὰ ἐπιτρέψουν κατ' ἀρχὴν τὴν σύνδεσιν μὲ ἐν ἐκ τῶν νησιωτικῶν ἐργαστηρίων, καὶ τὸ μάρμαρον ὑποβάλλει μᾶλλον τὴν ιδέαν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ναξίου¹².

Θὰ ἔπρεπε ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ κάπως πυκνότερα σύστασις τῆς σαρκός, ἐναντι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων νησιωτικῶν ἔργων, ὡς καὶ ἡ ἐντονωτέρα δῆλωσις τοῦ ὀστείνου σκελετοῦ, φέρουν εἰς τὸν νοῦν ἐπίσης τὸ δυτικώτερον κυκλαδικὸν ἐργαστήριον, τὸ ὁποῖον πρῶτος ὁ Buschor ἀπεχώρισε ἀπὸ τοῦ παρίου καὶ τοῦ ναξίου¹³.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν, εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν γενομένων συγκρίσεων ὅτι ἡ δημοσιευομένη κεφαλή ἀνήκει εἰς τὴν ὑπὸ τῆς G. Richter ὀνομαζομένην ὁμάδα τῆς Μήλου, ἤτοι μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ βου π.Χ. αἰῶνος, μὲ τάσιν πρὸς τὸ χαμηλότερον ὄριον.

Τὸ ἐνδεχόμενον τῆς εὐρέσεως τῆς κεφαλῆς εἰς τὴν Μεγαρίδα δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον διὰ τὴν ὑπαγωγὴν τῆς εἰς νησιωτικὸν ἐργαστήριον, δεδομένου ὅτι νησιωτικὰ ἔργα εὐρίσκωμεν π.χ. καὶ εἰς τὴν Αἰγίναν (κεφαλή τῆς Αἰγίνης, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὕλικου).

Μένει νὰ σημειωθῇ ἐπίσης ὅτι ἐκ τῶν Μεγάρων προέρχεται καὶ ἐνδιαφέρων κορμὸς Κούρου, διαφόρου τεχνοτροπίας, ἀνήκων εἰς τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν (540 π.Χ.)¹⁴.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

12. Κούρος Λούβρου, πάριον μάρμαρον
Κεφαλή Δήλου, νησιωτικὸν μάρμαρον
Κεφαλή Αἰγίνης, ναξιακὸν μάρμαρον ἴσως
Κεφαλή Δήλου, νησιωτικὸν μάρμαρον
Κεφαλή Ἐθν. Μουσείου 4489, πάριον μάρμαρον.

13. E. Buschor, Frühgriechische Jünglinge σ. 128 κ. ἔ.

14. G. Richter, Kouroi² σελ. 90 καὶ Archaic Greek Art, σελ. 86.

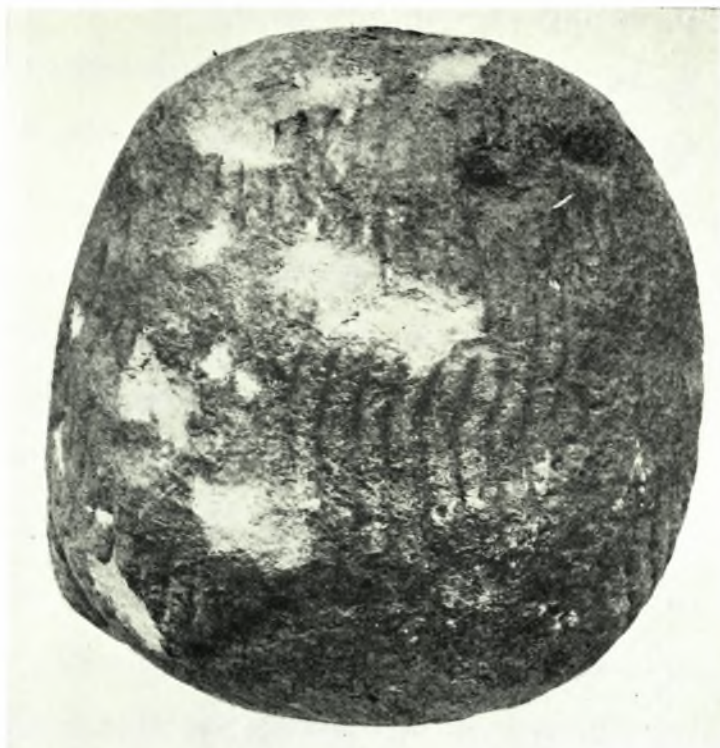
Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον: α-β. Ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ ἐκ Μεγαρίδος (Ἀρ. Εὐρ. 4509)

Α. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον· α-β. Ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ ἐκ Μεγαρίδος (Ἄρ. Εὐρ. 4509)

Α. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον: α-γ. Ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ ἐκ Μεγαρίδος (Ἀρ. Εὐρ. 4509)

A. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ